

ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Պողոսյան Դ. Կ.

*Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարան,
Ընդերքաբանության և Մետալուրգիայի ֆակուլտետ,
0009, Երևան, Տեղյան փող., 105,
E-Mail: Poghosyandav@mail.ru
Հանձնված է խմբագրություն 29.01.2020թ.*

Սույն հոդվածում շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման հեռանկարներն ուսումնասիրվում են ոլորտում կայուն զարգացման հայեցակարգի իրականացման ու ռազմավարական էկոլոգիական գնահատման կատարելագործման հայեցակետով: Շրջակա միջավայրի պահպանության մի շարք գործառնությունների արդյունավետության համար ընդգծվում է ռազմավարական գնահատման կատարելագործման կարևորությունը: Որպես շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման առաջնահերթություններ կայացվում են նաև ՀՀ-ում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման ՌԷՏԳ-ի (ռազմավարական էկոլոգատնտեսական գնահատում) և ՌԷԳ-ի (ռազմավարական էկոլոգիական գնահատում) համակարգերը՝ որպես գնահատման կատարելագործման և կայուն զարգացման իրականացման և ռազմավարական փաստաթղթերում շրջակա միջավայրի վրա էական ազդեցությունները ներառելու արդյունավետ գործիքակազմ:

Հանգուցային բառեր՝ բնապահպանական զարգացում, զարգացման հայեցակարգ, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունների գնահատում, շրջակա միջավայրի վրա վնասակար ներգործության կանխարգելում, ռազմավարական գնահատում:

Ներածություն

Շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման հիմնահարցերը դիտարկվում են գերազանցապես կայուն զարգացման հայեցակարգի շրջանակներում, որի համաձայն՝ շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացումը պետք է ընթանա էկոլոգիական զարգացման կայունության հենքով: Մի կողմից՝ կայուն զարգացման հայեցակարգի, մյուս կողմից՝ շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում կայուն զարգացման ապահովմանն ուղղված գործընթացների իրականացումն առաջադրում են շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման տանող առաջնահերթությունների, հեռանկարների ուսումնասիրման

անհրաժեշտությունը: Կայուն զարգացման պայմաններում արդիականություն է ձեռք է բերում շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման հեռանկարների ուսումնասիրումը, ըստ ոլորտում գոյություն ունեցող առաջնահերթությունների՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունների էկոլոգիական գնահատման և կայուն զարգացման հայեցակարգի իրականացման: Սույն հիմնախնդրի պարզաբանումն ու հեռանկարների վերհանումը մեր հանրապետության համար արդիական է նաև այն պատճառով, որ ներկայիս տնտեսական զարգացումն ուղեկցվում է շրջակա միջավայրի որակի կտրուկ վատթարացմամբ, քանի որ տնտեսության զարգացման ներկայիս մակարդակն իր ազդեցությունն է թողնում շրջակա միջավայրի որակի և բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործման վրա: «Չնայած առկա դրական փոփոխություններին և տնտեսության մեջ ունեցած դերին՝ պետք է նշել, որ հանքարդյունաբերության ոլորտը չի ապահովում շրջակա միջավայրի պահպանության, բարելավման և վերականգնման, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործման պահանջները՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով: Կայուն է համարվում հանքարդյունաբերության այն ոլորտը, որը համահունչ է կայունության բոլոր երեք բաղադրիչներին (բնապահպանական, սոցիալական և տնտեսական): Շրջակա միջավայրի վրա ներգործությունը պետք է ընդերքօգտագործողների կողմից պատշաճ կառավարվի, իսկ նրանց գործունեությունը չպետք է նշանակալի ռիսկ առաջացնի հարակից համայնքների կամ հողօգտագործողների համար պոչամբարների պատահական արտահոսքի կամ լեռնատեխնիկական վթարի հետևանքով: Ինչ վերաբերում է սոցիալական հարցերին, ապա տեղական բնակչությունը պետք է ակտիվ մասնակցություն ունենա ընդերքօգտագործման աշխատանքներին («սոցիալական արտոնագիր»)» (ՀՀ կառավարության նիստի արձանագրությունից, 2017):

Նշենք նաև, որ շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման հեռանկարների ուսումնասիրումը կարևորվում է նաև էկոլոգիական զարգացման խնդիրների լուծման տեսանկյունից, քանի որ այն համարվում է ցանկացած երկրի և նրա առանձին տարածաշրջանների կայուն բնապահպանական զարգացման նախադրյալը:

Խնդրի դրվածքը

Կարևորելով նշված իրողությունները՝ սույն աշխատանքում փորձել ենք շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման հեռանկարները ներկայացնել ըստ ոլորտում կայուն զարգացման հայեցակարգի իրականացման և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունների գնահատման որոշ հիմնահարցերի՝ ցույց տալով ոլորտի զարգացման հնարավորությունները և հեռանկարները: Հատկանշական է, որ այդ բոլոր հիմնահարցերը միահյուսվում են կայուն զարգացման մյուս բաղադրիչներին՝ վերաբերող հիմնախնդիրների հետ և պահանջում

համալիր ու համակցված կառավարում, ռազմավարական ծրագրերի վերանայում և քաղաքականության կատարելագործում:

Միանալով բնապահպանական, էկոլոգիական և կայուն զարգացման ոլորտների մի շարք կոնվենցիաների՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ոչ միայն որոշակի պարտավորություններ է իրականացնում մի շարք գլոբալ հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ, այլև ավելի ակտիվ քաղաքականություն է վարում հանրապետության տարածքում առկա էկոլոգիական հիմնախնդիրների լուծման ասպարեզում: Չնայած դրան՝ այսօր դեռևս անհանգստացնող է առանձին էկոհամակարգերի խախտված ներդաշնակ հավասարակշռության վերականգնումը:

Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է այն երկրների ցուցակում, որտեղ պատշաճ կերպով չի իրականացվում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունների գնահատում: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում էկոլոգիական հայեցակարգը թերագնահատվում է՝ ի տարբերություն տնտեսական և սոցիալական համակարգերի:

Վերոհիշյալ իրավիճակը կարգավորելու համար ՀՀ-ում այլ բնապահպանական և բնօգտագործման օրենքներին զուգահեռ՝ 1995թ. գործում էր «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքը, որով կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետությունում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատումների, այդ թվում՝ անդրսահմանային և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության պետական փորձաքննության ոլորտի հասարակական հարաբերությունները («Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենք): Հարկ է նշել, որ 2011թ. ռազմավարական էկոլոգատնտեսական գնահատման (այսուհետ՝ ՌԷՏԳ) համակարգը ՀՀ-ում կարգավորվում է նաև ըստ «Անդրսահմանային ենթատեքստում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մասին» կոնվենցիայի ռազմավարական էկոլոգիական գնահատման մասին արձանագրության (Մովսիսյան, 2016):

Անդրադառնալով ՀՀ-ում ՌԷՏԳ-ի դերի ուսումնասիրությանը՝ հարկ է նշել, որ այս հարցի առնչությամբ դիտարկվել է երկու մոտեցում: Այսպես՝

- ՌԷՏԳ-ը՝ որպես գործունեության տեսակի էկոլոգիական գնահատման (այսուհետ՝ ԳԷԳ) գործընթացի կատարելագործման համակարգ:
- ՌԷԳ-ը որպես կայուն զարգացման հայեցակարգ իրականացնելու գործիք:

Ըստ էության, իբրև առաջնահերթություն, ընդգծվում է մի կողմից՝ էկոլոգիական գնահատման գործընթացի կատարելագործումը, մյուս կողմից՝ կայուն զարգացման հայեցակարգի իրականացումը:

ՌԷԳ-ի պատշաճ կատարման դեպքում ՀՀ-ում շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում կարող է ապահովվել հետևյալ գործառնությունների իրականացումը՝

- շրջակա միջավայրի պաշտպանության բարելավում և բնական ռեսուրսների կառավարում,
- ծրագրերի, նախագծերի և ռազմավարական փաստաթղթերի պատրաստման որակական բարելավում,
- որոշումների կայացման արդյունավետության բարձրացում,
- զարգացման նոր հնարավորությունների դյուրին տարբերակում,
- ծախսերի խնայում և ծախսատար սխալների կանխում,
- ոլորտի վարչարարության ուժեղացում և անդրսահմանային համագործակցության հեշտացում:

Հիմք ընդունելով կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքներն՝ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ-ում ՌԷՏԳ-ի համակարգն արդյունավետ գործիքակազմ է՝ ռազմավարական փաստաթղթերում շրջակա միջավայրի և առողջության վրա էական ազդեցությունները ներառելու, այն էլ ոչ թե մեկ գործունեության, այլ մի քանի գործունեությունների շրջանակներում (Մովսիսյան, 2016):

Հայաստանում բնապահպանական առաջին ծրագիրն սկսել է մշակվել 1979 թվականից, որը ներառել է Սևանա լճի հիմնահարցի հետազոտությունները: Արդեն 1982 թվականից բնության պահպանության տարածքային համալիր ծրագրեր են մշակվել առանձին քաղաքների (Երևան, Վանաձոր, Ալավերդի, Հրազդան) և ամբողջ հանրապետության համար: Իբրև շրջակա միջավայրի պաշտպանության հեռանկարային կարևոր միջոցառում՝ հատկանշական է նաև 1988 թվականից իրականացվող էկոլոգիական կրթության պետական ծրագիրը, որն իրականացվեց հանրապետության տարբեր բուհերում համապատասխան բաժինների և ամբիոնների ստեղծմամբ:

Ներկայումս Հայաստանն անդամակցում է միջազգային մի շարք կազմակերպությունների և էլ ավելի եռանդուն քայլեր ձեռնարկում համալիր ծրագրեր իրականացնելու համար: Դրանց թվում է նաև անհատ քաղաքացու ընդհանուր դաստիարակությունը, քանի որ բնապահպանական գիտելիքները պետք է հասանելի դարձվեն յուրաքանչյուր մարդու, ով ընդհանուր համակեցության յուրօրինակ օղակ է և պատասխանատու է բնության այսօրն ու վաղը կերտելու հարցում: Ի վերջո՝ մարդը ոչ միայն ժառանգում է բնությունը, այլև այն փոխանցում հաջորդ սերունդներին և գալիք սերունդների առջև պարտավոր է ազնիվ լինել իր քայլերի համար:

Բնությունից և նրա բարիքներից խելամիտ կերպով օգտվելու համար անհրաժեշտ է հիշել, որ.

- բոլոր միջոցառումները պետք է կազմակերպել հանգստի համար հատուկ հատկացված տեղերում,
- խարույկի համար պետք է օգտագործել նախօրոք վերցրած փայտը,
- հանգստի վայրից հեռանալիս պետք է մաքրել շրջապատը, հավաքել աղբը, պլաստմասե և ապակե անոթները,

- չպետք է աղտոտել անտառը, մարգագետինը և լանդշաֆտի մյուս տարրերը,
- չպետք է վնասել խմելու ջրի աղբյուրները, այլ բարեկարգել և մաքուր պահել դրանց շրջակայքը,
- չի կարելի աղտոտել գետերի, գետակների, առուների և այլ ջրահոսքերի հունը և ավամերձ տարածքները, ինչպես նաև լճերը, լճակները, ջրամբարտակները և դրանց ափերը,
- չի կարելի հատել ծառերը և թփերը, հավաքել ծաղիկները,
- չի կարելի կոտրել, վնասել գրություններով, աղտոտել բնության մեջ պահպանվող պատմաճարտարապետական հուշարձանները, տապանաքարերը, կոթողները (Շահագիզյան, 2003):

Ներկայումս շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացումը ՀՀ-ում իրականացվում է ռազմավարական հետևյալ հիմնական ուղղություններով և դրանց իրականացման գործողությունների ու միջոցառումների ազգային ծրագրերով՝ էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության զարգացման ռազմավարություն, շրջակա միջավայրի պահպանության և բնական ռեսուրսների օգտագործման կառավարման ռազմավարություն և միջոցառումների ծրագիր, «ՄԵՎԱՆ» ազգային պարկի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգ, Հայաստանի Հանրապետության բնության հատուկ պահպանվող տարածքների ռազմավարություն, պահպանության և օգտագործման բնագավառում պետական ծրագիր և միջոցառումներ, Հայաստանի Հանրապետությունում անապատացման դեմ պայքարի ռազմավարություն և գործողությունների ազգային ծրագիր, «Հայաստանի Հանրապետությունում անապատացման, հողերի դեգրադացիայի և երաշտների հիմնախնդիրների վերաբերյալ հասարակության իրազեկության բարձրացման» ծրագիր, Հայաստանի Հանրապետության կենսաբանական բազմազանության պահպանության, պաշտպանության, վերարտադրության և օգտագործման բնագավառներում ռազմավարություն և գործողությունների ազգային ծրագիր (ՀՀ Շրջակա միջավայրի պահպանության նախարարության պաշտոնական կայք):

Բնապահպանության ոլորտում հիմնական ռազմավարական փաստաթուղթ է ՀՀ շրջակա միջավայրի պահպանության գործողությունների Ազգային ծրագիրը, որը մշակվում է հինգ տարի ժամկետով՝ իր մեջ ներառելով մանրամասն գործողություններ բոլոր ենթաոլորտների՝ բնապահպանության ազգային ռազմավարության, քաղաքականության և օրենսդրական կարգավորման, ինստիտուցիոնալ կառավարման, տնտեսական և ֆինանսական մեխանիզմների, շրջակա միջավայրի կայուն կառավարման, բնապահպանության ոլորտում միջազգային համագործակցության զարգացման, հանրության իրազեկման և բնապահպանական դաստիարակության կրթության և տեղեկատվության մատչելիության ապահովման համար:

Ըստ կառավարության գնահատականի՝ ներկայումս ՀՀ-ում առկա է համարյա ամբողջական բնապահպանական իրավական դաշտ:

Մշակվել են Ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման և ջրի ազգային ծրագիր, կենսաբազմազանության ռազմավարություն և գործողությունների ծրագիր, Անապատացման դեմ պայքարի ազգային գործողությունների, անտառային քաղաքականություն և ռազմավարություն, անտառի ազգային ծրագրերը, շրջակա միջավայրի պահպանության և բնական ռեսուրսների օգտագործման կառավարման ռազմավարություն և միջոցառումների ծրագիր և այլն (ՀՀ Շրջակա միջավայրի պահպանության նախարարության պաշտոնական կայք): Շրջակա միջավայրի պահպանության և բնական ռեսուրսների օգտագործման կառավարման ռազմավարություն և միջոցառումների ծրագիրը նպատակառոտորեն է շրջակա միջավայրի պահպանության, վերականգնման, բարելավման համար համապատասխան պայմաններ ստեղծելուն, ինչպես նաև կայուն զարգացման անցումն ապահովելուն՝ ներկա և ապագա սերունդների պահանջմունքների ապահովման համար: «Շրջակա միջավայրի պահպանության և բնական ռեսուրսների օգտագործման կառավարման ռազմավարությունը և միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագծի համաձայն՝ սույն ռազմավարությունը.

- կկատարելագործվի շրջակա միջավայրի պահպանության նորմատիվա-իրավական դաշտը, այդ թվում՝ կնախատեսվի էկոլոգիապես արդյունավետ տեխնոլոգիաների ներդրման նպատակով տնտեսվարող սուբյեկտների տնտեսական խթանման միջոցները,
- կձևավորվի շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտի կառավարման արդյունավետ ներառելով միջազգային ստանդարտները, համակարգը,
- կնպաստի խախտված էկոհամակարգերի վերականգնմանը, ինչպես նաև ավելի մատչելի կդարձնի շրջակա միջավայրի վիճակի մասին տեղեկատվության ապահովումը և միջազգային համագործակցության զարգացումը:

Ռազմավարական բնապահպանական գործողությունների ծրագրերը նախատեսում է բնապահպանական քաղաքականության գործիքների համակարգված փաթեթ, այն առավել համակարգված կդարձնի բնապահպանական և բնօգտագործման ոլորտում առկա և առաջիկա բնագավառային գործողությունների ծրագրերը, կանդրադառնա խնդիրների լուծմանը, ինչպես նաև հաշվի կառնի ՀՀ միջազգային պարտավորությունները՝ բնապահպանության ոլորտում (ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծ):

Դրական առաջընթաց է գրանցվել նաև տնտեսական և ֆինանսական մեխանիզմների ներդրման և դրանց արդյունավետությունը բարձրացնելու բնագավառում, բարձրացրել է բնակչության բնապահպանական իրազեկման աստիճանը: ՀՀ բնապահպանության նախարարության համակարգում իրականացվել են կառուցվածքային բարեփոխումներ, որոնց շնորհիվ տարբերակվել են քաղաքականության

մշակման և իրականացման գործառույթները և դրան համար պատասխանատու ստորաբաժիններն ու կազմակերպությունները:

Առաջին ազգային ծրագրով սահմանված մի շարք գործողությունների չիրականացման ու թերացման պատճառ է համարվում անհրաժեշտ ֆինանսավորման և այդ փաստաթղթի թարմացման պարբերականության բացակայությունը:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման հեռանկարների համալիրում կարելի է առանձնացել հետևյալ առաջնահերթությունները.

- բնապահպանական կրթության շարունակականության ապահովում և շարունակական զարգացում, բնակչության իրազեկվածության մակարդակի ավելացում,
- կայուն զարգացման ազգային հայեցակարգում շրջակա միջավայրի պահպանման ռազմավարության գերակա նպատակից բխող ենթադրադրույթների ռազմավարությունների (անտառների և կենսաբազմազանության պահպանման ռազմավարություն, բնական ռեսուրսների կառավարման ռազմավարություն, հանքարդյունաբերության կառավարման ռազմավարություն, շրջակա միջավայրի պահպանության, բարելավման և վերականգնման, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործման ռազմավարություն և այլն) մշակում,
- շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունների պատշաճ գնահատում,
- մարդկային գործունեության՝ շրջակա միջավայրի վրա վնասակար ներգործության փոխհատուցման քաղաքականությունից կանխարգելման քաղաքականության անցում, շրջակա միջավայրի պահպանության զարգացման սկզբունքների համապատասխանեցում կայուն զարգացման սկզբունքներին, մասնավորապես՝ ներկա և ապագա սերունդների բնապահպանական և սոցիալ-տնտեսական պահանջմունքները բավարարող զարգացման ապահովում:

Գրականություն

- ՀՀ Շրջակա միջավայրի պահպանության նախարարության պաշտոնական կայք, <http://www.mnp.am/am/pages/140>
- «Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման հայեցակարգին հավանություն տալու մասին քաղվածք», ՀՀ կառավարության նիստի արձանագրությունից, 24 օգոստոսի 2017 թվականի N 36, էջ 10:
- Մովսիսյան Վ.** 2016. Ռազմավարական էկոլոգատնտեսական համակարգի ներդրման նպատակահարմարությունը ՀՀ-ում, Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, N7-8(191-192), էջ 128-130:
- Շահագիզյան Ս.** 2003. Բնության անկենդան հուշարձանների և նրանց պահպանության խնդիրները, «Գիտելիք» N 8, Երևան, էջ 27-32:

«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենք,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=91594>
«Շրջակա միջավայրի պահպանության և բնական ռեսուրսների օգտագործման
կառավարման ռազմավարությունը և միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու
մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծ, [https://www.e-](https://www.e-draft.am/projects/549)
[draft.am/projects/549](https://www.e-draft.am/projects/549)

О НЕКОТОРЫХ ПЕРСПЕКТИВАХ РАЗВИТИЯ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Погосян Д.К.

Резюме

В статье рассматриваются перспективы развития окружающей среды с целью реализации концепции устойчивого развития на местах и совершенствования стратегической экологической оценки. Подчеркивается важность улучшения стратегической оценки эффективности ряда природоохранных функций. Системы СЭЭО (стратегическая эколого-экономическая оценка) и СЭО (стратегическая экологическая оценка) также представлены в качестве приоритета для развития охраны окружающей среды в Республике Армения, как эффективный инструмент для улучшения оценки устойчивого развития и включения значительного воздействия на окружающую среду в стратегические документы.

ABOUT SOME PROSPECTS OF DEVELOPING ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Poghosyan D.K.

Abstract

In article, the perspectives of environmental development are examined with a view to the implementation of the concept of sustainable development in the field and the improvement of strategic environmental assessment. The importance of improving strategic assessment for the effectiveness of a number of environmental protection functions is emphasized. SEEA (strategic ecological-economic assessment) and SEA systems are also presented as a priority for the development of environmental protection in the Republic of Armenia, as an effective tool for improving assessment and sustainable development and incorporating significant environmental impacts into strategic documents.